

Over 'Het eiland en andere gedichten' van Michiel van Kempen

door Brede Kristensen

Onlangs verscheen bij uitgeverij In de Knipscheer een nieuwe poëziebundel van Michiel van Kempen (1957), hoogleraar Nederlandstalige Caribische letterkunde te Amsterdam en dichter. Van zijn hand verscheen eerder de bundel 'Wat geen teken is maar leeft' (2012). Ook schreef hij de roman 'Plantage Lankmoedigheid' (1997) en verhalen. Hieronder een bespreking van 'Het eiland en andere gedichten'.

Telkens verbaas ik mij weer over de onuitputtelijke creativiteit van mensen om over bekende dingen verrassend en onverwacht te schrijven. Scheutjes dadaïsme, surrealisme en magisch-realisme hebben de afgelopen honderd jaar wonderen van creativiteit kunnen verrichten. Waardoor impressies emotioneel verhevigd worden. De werkelijkheid begint een droomachtige stemming op te roepen die de dichter naar soms onbekende linguïstische gebieden brengt. Vanwege de verheving van emoties ontstaat een 'extremisme van de verbeelding' constateerde Cola Debrot. En om de verwarring rond de inhoud van termen als surrealisme en magisch-realisme te vermijden sprak hij van 'ultraïsme'. Ontleend aan het Spaanse 'Ultraísmo', dat, wars van iedere opsmuk, zo typerend voor Jorge Luis Borges werd. Ultrakort getypeerd: Omdat niets is zoals het schijnt, krijgt de verbeelding vrij spel en die kan hevig en zeer fantastisch zijn. Oftewel Stupor Mundi, verbazing der wereld. En voer voor poëzie. Bij ons komen we dit ultraïsme tegen bij Charles Corsen die bijvoorbeeld op fantastische wijze schrijft dat zijn *'afgeschreven ik wortels voelde kruipen in zijn hoofd'*. De Egyptoloog en Nederlandse dichter Theo van Baaren is een ander schitterend voorbeeld. Ergens lezen we: *'Hij joeg zich een /vogel door de kop. / Sindsdien fladderen vluchten waanzin /in paniek achter zijn ogen'*. Een belangrijke inspiratiebron is de proza-poëzie van Arthur Rimbaud, die ook wel de eerste surrealistische dichter wordt genoemd. Een dubieuze typering, dunkt me. Maar toch. Hans Vaders voelde zich sterk tot Rimbaud aangetrokken. Zijn bundel 'Kate Moss in Mahaai' draagt

daarvan de nodige sporen. De keurige verwachtingen van de keurige lezer worden voortdurend onderuit gehaald. De label 'ultraïsme' past hem uitstekend.

Welnu ook Michiel van Kempen heeft in mijn ogen ultraïstische neigingen. In zijn nieuwste dichtbundel is zijn verbeelding soms knap extreem en regelmatig steekt hij de draak met onze verwachtingen. Te beginnen met een lang beschrijvend gedicht over Aruba. Ik heb ervan genoten. Jammer dat het slechts 7 pagina's lang is. Wat mij betreft had hij nog wel wat pagina's door kunnen schrijven. Aruba wordt hier voorgesteld als zo ongeveer het tegenovergestelde van het beeld dat de gemiddelde toerist zich ervan heeft gevormd: een groot Amerikaans pret- en kooppark. Niets is zoals het schijnt. De Arubaanse schijn verbergt een onnoembare dreiging. Zoals in deze regels die tonen hoe de verbeelding op gang komt:

'Stug kruipt de begroeiing over de rots / kralen van een oranje bidsnoer / daartussenuit trekken handen van een vrouw / wit aan de bovenzijde / bolcacteën met hun slagroomsoezen op hun kop /om te gedijen tussen de omheinde muren / bloed sijpelt van het onbarmhartig prikken'. Waarna het nog een tijdje onheilspellend verder gaat tot hij de 'waarde kijker' adviseert maar terug te plonzen in het 'drijvend water, / je verbeelde inzicht'.

Na het overrompelede prozagedicht over Aruba, volgt een reeks kleinere gedichten, getiteld 'Eilanden'. Ze bevatten verbeelde herinneringen aan de eilanden en vooral Suriname. In mijn ogen komen ze in vergelijking met het Aruba-gedicht wat moeizaam over, op het gekunstelde af. Ervaringen van vroeger zullen als bron hebben gediend, maar die ervaringen zijn voor de lezer in nevelen gehuld en al lezend wilden die nevelen voor mijn geestesoog maar niet optrekken. Het was een heel gepuzzel om erachter te komen wat de dichter wilde zeggen of suggereren. Dan gebeurt wat er met een mop gebeurt die je niet meteen begrijpt. Als je al puzzelend erachter komt, wordt het lachen zuinig.

Na de reeks 'Eilanden', volgen nieuwe reeksen en dan krijgt de bundel weer vaart en diepgang. Dat begint al met de reeks 'Stupor Mundi'. Verbazing der wereld. Tussen haakjes, naar mijn gevoel had de hele bundel zo getiteld mogen zijn. De reeks opent met 'Donkere kamer', een complex geconstrueerd gedicht over

ervaringen uit de jeugd, opvliegende kippen, het mysterie van een donkere kamer, het bad en de ontwikkeling van een foto, met daar doorheen vervlochten de ontwikkeling van een mens, eindigend als volgt: *'toen was het tijd om weer in bad te gaan, /hij toch duidelijk beter ontwikkeld / moest gefixeerd met de pincetten / van mijn handen. Dit moet gedaan. / Later zal ik mijn portret krijgen / uit het donker opgediept / donkerder dan / ik ben'*. Stupor mundi, we verbazen ons over onszelf, beseffend dat ook wij niet zijn zoals het schijnt. Uiteraard geldt dat in hevige mate voor Sinterklaas en niet vergeten voor cement, dat geacht wordt alles samen te voegen. Zelfs ons *'doorpuzzelde leven'* (onthouden dat beeld!), waarbij de dichter zichzelf als *'voeger van gebarsten volmaaktheid'* typeert. Hoe loopt het af? Geen samenvoegen van water en cement tot bikkelharde steen. Als stof dwarrelt het cement *'in de voegen van de akker'*. Een beeld dat verwijst naar het zaad dat in een akker valt, ontkiemt en vrucht voortbrenngt. Met cementstof valt zoiets niet te verwachten. 'Stupor Mundi' is vooral ontnuchterend.

Dan volgt, bijna logischerwijze, de reeks 'Efemeer'. Het kortstondige. Hier gaat het over liefde en relaties, o zo kwetsbaar, o zo vluchtig. In 'Groot Circus H&L' (H&L staat voor haat en liefde, ook ineen gevlochten) zoeven twee mensen, als acrobaten door de lucht. Het zwieren rond de palen lukt zolang hun vingertippen elkaar raken. Ze moeten zich telkens uitrekken, om elkaar weer te kunnen raken. Wat en wie bepaalt de loop van ons leven als het circus voorbij is en de 'wereld loeit weer aan' (hij had best mogen schrijven 'de morgen loeit weer aan'): *'het is niet de katapult die het eigen spoor bepaalt / maar het tippen van de vingers'*. Ook zo'n beeld dat blijft hangen.

Wat hierna volgt zijn herinneringen, van familie in 'Genen' en van vrienden in 'Verzoeken geen rouwbeklag'. Hier lijken schijn en verbeelding te zijn weggeblazen door de verhevigde werkelijkheid van verlies. De gedichten over de vader en de moeder lieten mij als lezer sprakeloos. Zo origineel van opzet en vooral ontroerend. 'Ben zo terug' waren de woorden die zijn oude en reumatische moeder nog krabbelde op een stukje papier, een notitie die ze vonden in de kamer die moest worden opgeruimd nadat ze was overleden. *'Daar houden we je aan'* eindigt het gedicht, niet zonder een zweem van humor. Een onvergetelijke

notitie, uiteraard voor de dichter. Maar de lezer zal het ook niet licht vergeten. Ontroerend schijft hij over de herinnering aan zijn vader, en dan, in de laatste reeks, de herinneringen aan zijn Surinaamse vrienden die overleden. Over Piet Simons en Michaël Slory, die hij met een gevallen Kankantri vergelijkt, die majestueuze boom uit het Surinaamse woud, die boven alle andere bomen uitreikt. De boom is gevallen en de val dreunt nog na in zijn dichtregels: *'die in hun smalte zijn lengte omvatten / en in hun lichtheid zijn zwaarte wegen /Jij, stam, wortels, oneindige takken'*. In deze reeks probeert hij in de geest van de overleden dichters zijn herinneringen aan hen te verwoorden. Daarin slaagt hij wonderwel. Het is alsof ze zelf nog even spreken door Van Kempens pen.

Misschien nog sterker geldt dit voor Shrinivási, die bescheiden dichter die met een minimum aan woorden zoveel wist te zeggen. Het korte kwatrijn van Van Kempen drukt het feilloos uit, de herinnering aan hem: *'we lopen, beiden, aan de Waterkant / je kijkt me aan maar ziet me niet / alsof de wereld door je iris vliedt /ik begrijp: ik zit al aan je binnenkant'*. Wat een onvergetelijk inzicht in vriendschap.

Alles overziende denk ik dat deze bundel van Van Kempen inderdaad een gedenkwaardig voorbeeld van 'ultraïsme' is in zijn diverse gedaanten. Eerst het scheutje surrealisme dat onze beleving van de vreemde werkelijkheid verhevigt en dan, geleidelijk aan, het besef van een 'stupor mundi', om te besluiten met verlies en de ervaring van het niets dat ons bewustzijn van het ongrijpbare verhevigt, van dat 'iets' dat niet meer is.

Bron: *Amigoe/Ñapa*, zaterdag 30 januari 2021

Michiel van Kempen, *Het eiland en andere gedichten*, In de Knipscheer, 2020

Lauren Vancrevel, *Spiegel van de surrealistische poezie in het Nederlands*, Meulenhof, 1989